

УДК 340.6“1914/1931” 007

В.О. КОМАХА, канд. юрид. наук, доц.

Одеська національна юридична академія

ЗАСНОВНИКИ ПЕРШИХ ДЕРЖАВНИХ БАГАТОПРОФІЛЬНИХ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ (До 90-річчя Київського і Одеського НДІСЕ та 80-річчя Харківського НДІСЕ)

На архівних матеріалах, законодавстві і матеріалах публікацій 10-х - 30-х років ХХ ст. аналізується науковий та практичний вклад засновників перших державних судово-експертних установ, які функціонують у системі Міністерства Юстиції України на протязі майже ста років.

Вперше на державному рівні багатопрофільні судово-експертні установи в Україні були засновані ще за часів Російської Імперії з 1 (14) січня 1914 р. Ними були сучасні Київський та Одеський НДІСЕ, які з першого дня їх існування й донині працюють в системі МЮ України, і заснування яких було здійснено на засадах закону від 4 (17) липня 1913 р. “Про заснування кабінетів науково-судової експертизи в містах Москві, Києві та Одесі” [1]. Урочисте відкриття Київського кабінету науково-судової експертизи (КНСЕ) відбулося 2 (15) лютого, а Одеського КНСЕ – 15 (28) лютого 1914 р.

Відповідно до штатів, спочатку у кожному КНСЕ працювало чотири провідних фахівців: управляючий КНСЕ та три його помічники, які одночасно завідували одним із трьох відділів: фотографічним, криміналістичної ідентифікації та хімічним.

В Київському КНСЕ, як і в Одеському КНСЕ, пліч-о-пліч працювали поряд з юристами відомі в той час вчені-природники. Зокрема, першим управляючим Київського КНСЕ був відомий вітчизняний криміналіст С.М. Потапов, якого на цій посаді в 1920 р. змінив інший відомий вітчизняний криміналіст приват-доцент природничого відділення фізико-математичного факультету Імператорського університету Святого Володимира В.І. Фаворський, який завідував фотографічним відділом. В цій же судово-експертній установі завідуючим хімічним відділом працював приват-доцент по кафедрі хімії того ж університету А.П. Семенцов, а завідуючим відділом криміналістичної ідентифікації - прозектор медичного факультету того ж університету М.М. Туфанов.

Працюючи в Києві і виконуючи обов'язки управляючого Кабінетом НСЕ, Сергій Михайлович Потапов водночас займається експертною і науково-дослідною роботою в галузі почеркознавства і техніко-криміналістичного дослідження документів.

Про перші досягнення в галузі почеркознавства С.М. Потапов доповів на З'їзді управляючих Кабінетами НСЕ при прокурорах Петроградської, Московської, Київської та Одеської судових палат, який проходив 1-9 серпня 1915 р. в Петрограді [2, 360 зв. - 361 зв.], з доповіддю “Про найбільше суттєві ознаки почерку при порівняль-

ному дослідженні”. В ній він підкреслював, що в діяльності Кабінету НСЕ дуже значне місце займають порівняльні дослідження почерків, і звертав увагу на те, що не дивлячись на багаторічну історію почеркознавства, спроби створити із нього наукове знання залишалися до останнього часу не вирішеними. В доповіді С.М. Потапова резюмується, що найбільш суттєвими ознаками почерку при порівняльному дослідженні є співвідношення між штрихами в їх однакових комбінаціях, і що самі по собі штрихи, як результати відображення комбінованих рухів, набувають суттєво важливого значення тільки тоді, коли вони виражають собою механічно повторюємі звички письма.

Це перше наукове дослідження С.М. Потапова в галузі почеркознавства сприяло зведенню до мінімуму всіляких випадковостей, можливих при проведенні графічної експертизи, і тим самим значно підвищувало її ефективність.

Перша опублікована наукова праця С.М. Потапова з криміналістики була присвячена технічним засобам захисту документів від підробок [3]. В ній він підкреслював, що підробка документів досліджувалася до останнього часу з різних точок зору фахівцями, які не завжди були озброєні спеціальними технічними засобами, необхідними для цього дослідження. Заснування у складі судових установ нового інституту, у вигляді Кабінетів НСЕ, здійснило наряду з іншими задачами ідею зосередження досліджень з таких питань кримінального правосуддя, де пошук істини здійснювався тільки за допомогою природно-технічних наук і найбільш удосконаленої техніки.

В Київському Кабінеті НСЕ С.М. Потапов працював до осені 1919 р., а після заняття Києва білогвардійцями він “самовільно припинив роботу, залишив Київ” [4, с 4] і переїхав до Одеси, де працював техніком-інструктором фотографічного відділу Одеського КНСЕ.

В вересні 1922 р. С.М. Потапова викликають у Москву і пропонують зайняти посаду начальника експертного підвідділу Управління карного розшуку РРФСР. Він прийняв пропозицію і з 1 жовтня 1922 р. був призначений начальником експертного підвідділу, а з 17 березня

1923 р. - начальником науково-технічного відділу УКР ДУРСМ НКВС РРФСР.

Таким чином, С.М. Потапов працював в Україні всього біля дев'яти років, які відносять до початкового і самого важкого періоду становлення криміналістики й судової експертизи взагалі. С.М. Потапов був одним із основоположників і перших керівників однієї із найстаріших в Україні судово-експертних установ - Київського НДІСЕ. Він також вперше у вітчизняній криміналістиці здійснив науковий підхід до проблеми почеркознавства і техніко-криміналістичного дослідження документів з метою розробки методів захисту їх від підробки. Саме перші праці відомого вітчизняного криміналіста внесли в становлення і розвиток вітчизняної криміналістики і судової експертизи вагомий внесок, так як на основі окремих наукових розробок, вперше запропонованих С.М. Потаповим, базувалося і продовжує базуватися сучасне почеркознавство і техніко-криміналістичне дослідження документів.

В.І. Фаворський працював у Київському КНСЕ з самого його заснування і до останнього дня свого життя у 1935 р., коли він у 62-річному віці помирає. Спочатку він працював завідувачем секцією судово-фотографічних досліджень, з 1920 р. - завідувачем Київським КНСЕ, з 1925 р. - директором Київського ІНСЕ, а останні роки свого життя - заступником директора Київського ІНСЕ.

Наукові праці В.І. Фаворського були присвячені результатам досліджень із судової фотографії, якими він почав займатися ще до створення Київського КНСЕ, і які переслідували основну мету - встановлення ознак підробки документів за допомогою неруйнівних фотографічних методів. Зокрема, його перші праці у 1909 р. були присвячені використанню озоброму у негативному процесі [5] та методиці виявлення невидимих записів за допомогою озобромного фотографічного методу дослідження документів [6]. В його наступних роботах розглядалися завдання і методи судово-дослідницької фотографії [7] і мікрофотографії [8], а вже у Київському КНСЕ - ІНСЕ - судово-фотографічні методи виявлення стертих написів олівцем [9] та використання озобромного методу у позитивному процесі [10].

В Одеському КНСЕ двоє провідних фахівців із чотирьох були за фахом юристи, а двоє інших - вчені - природники. На посаду управляючого КНСЕ було призначено юриста - колишнього судового слідчого з найважливіших справ Рязанського окружного суду М.П. Макаренка, а завідувачем фотографічним відділом також юриста - колишнього товариша прокурора Костромського окружного суду Б.О. Маліновського. Посаду завідувачого відділом криміналістичної ідентифікації займав С.М. Матвєєв, який закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Імператорського Новоросійського університету, потім навчався на медичному факультеті цього ж університету, а в травні 1909 р. здав державні екзамени на медичному факультеті Імператорського Харківського університету, і Харківською

державною медичною виконавчою комісією був удостоєний ступеня лікаря. Одночасно він залишився працювати на кафедрі фізіологічної хімії медичного факультету Імператорського Новоросійського університету. Хімічним відділом завідував приват-доцент кафедри хімії фізико-математичного факультету Імператорського Новоросійського університету Є.С. Єльчанинов.

М.П. Макаренко працював на посаді керівника, спочатку Одеського КНСЕ, а з 1925 р. до 1938 р. - директором Одеського інституту науково-судової експертизи (ІНСЕ), коли його було призначено заступником директора Одеського ІНСЕ з наукової, науково-оперативної і педагогічної, та по підготовці аспірантів, роботі. На цій посаді він працював до останнього дня свого життя - 26 червня 1945 р. Серед наукових праць М.П. Макаренко особливо важливе наукове і практичне значення мала монографія "Техніка розслідування злочинів" (1925 р.) [11], і що вона була першим вітчизняним виданням в Україні і однією із перших серед надрукованих в той час в колишньому Радянському Союзі. Відомий український криміналіст і судовий медик М.С. Бокаріус, який в той час був директором Харківського ІНСЕ, в рецензії на це видання писав: «Выпуск этой книги имеет целью устранить почти полное отсутствие доступной и популярно изложенной литературы, знакомящей широкие круги работников юстиции с научными методами расследования преступлений, ... с методами собирания, сохранения и исследования вещественных доказательств...» [12, с.180]. Друга монографія М.П. Макаренка "Розслід справ про отруєння" була опублікована в 1934 р. "Цей посібник, - підкреслював у передмові його редактор І.М. Леві, - задовільно допомагає розв'язувати завдання озброєння працівників судово-слідчих органів необхідними їм фаховими знаннями для розслідування справ про отруєння" [13, с.5-6].

С.М. Матвєєв також все своє зріле життя віддав роботі в Одеському спочатку КНСЕ, а потім ІНСЕ, працюючи завідувачем відділом криміналістичної ідентифікації до останнього дня свого життя - 25 серпня 1937 р. Основними напрямками його як практичної, так і науково-дослідної роботи були дактилоскопія, судове почеркознавство і судова балістика. Зокрема, ним ще в 1914 р. була успішно проведена перша в Україні і одна із перших у Російській Імперії судово-балістична експертиза. Він написав біля 30 наукових праць, що були надруковані в українських, російських та німецьких наукових виданнях. Зокрема, за публікації своїх наукових праць в німецьких виданнях йому не заслужено було присвоєно тавро "ворог народу", і це визнавалося владою того часу за шкідницьку діяльність в галузі права. Разом з тим, ім'я С.М. Матвєєва, за вагомий внесок в розвиток криміналістики та судової експертизи і, зокрема, судової балістики, було занесено до ряду таких імен піонерів світової криміналістики, як А. Бертільон, В. Гершель, Г. Гросс та ін. [14, с.335-347].

Є.С. Єльчанинов та Б.О. Маліновський працювали в

Одеському КНСЕ тільки до 1922 р. - перший помер 22 березня 1922 р. в 44-річному віці від черевного тифу, а другий - за запрошенням С.М. Потапова в серпні цього ж року переїхав до Москви на посаду начальника фотохімічної лабораторії Експертного підвідділу Науково-технічного відділу Управління карного розшуку НКВС РРФСР.

Щодо наукової діяльності Є.С. Єльчанинова в Одеському КНСЕ, то він у середині 1915 р. опублікував одну працю з криміналістики, що була присвячена питанням виявлення та фіксації слідів рук на металевих поверхнях [15], і матеріалом для її написання була практика конкретної судової експертизи, яка була проведена у перші дні діяльності Одеського КНСЕ і в якій для цього було використано електролітичний метод. Ця праця була взагалі першою на той час у світовій практиці з використання подібної методики.

Харківський НДІСЕ було засновано у 1923 р. на засадах "Положення про кабінети науково-судової експертизи", затвердженого постановою РНК УСРР від 10 липня 1923 р. [16], і на спочатку називався Харківський КНСЕ, та був третьою на той час судово-експертною установою в Україні. Автором ідеї про створення Харківського КНСЕ і законодавчу реорганізацію діючих з 1914 р. Київського і Одеського КНСЕ був С.С. Савченко, що працював слідчим із надзвичайних справ при НКЮ УСРР, та вперше подав цю думку М.С. Бокаріусу про потребу заснувати у Харкові Кабінет НСЕ, подібний двом існуючим в Києві та Одесі з 1914 р.

"Добре пам'ятаю, - відмічав М.С. Бокаріус, - що я уважав Сергію Семеновичу, які величезні труднощі стоять на шляху заснування такої складної і такої відповідальної установи. Але С.С. Савченко неухильно прагнув, щоб обов'язково відкрити в Харкові такий Кабінет НСЕ. Пам'ятаю, з яким захопленням, з якою жвавістю, з яким великим і щирим бажанням віддати себе роботі у цій установі висловлювався мені про майбутній Кабінет НСЕ Сергій Сергійович.

Нарешті ми вирішили подати до НКЮ мотивоване клопотання про заснування в Харкові Кабінету НСЕ. Це було зроблено, і ідея створення Кабінету НСЕ в Харкові, що народилася у С.С. Савченко, була реалізована. Коли було засновано Харківський КНСЕ, першими двома працівниками його були - фундатор - С.С. Савченко і перший завідувачий Кабінетом НСЕ - М.С. Бокаріус, які з листопада 1923 р. заходилися організувати нову установу - КНСЕ.

Від часу заснування Харківського КНСЕ С.С. Савченко завідував секцією судово-фотографічних досліджень і водночас працював у секції ідентифікації" [17]

3 липня 1923 р. на малому засіданні РНК УСРР слушалася питання про законодавче затвердження положення про Кабінети НСЕ, і у протоколі № 66 від 3 липня 1923 р. цього засідання постановили: прийняти Положення про кабінети науково-судової експертизи з рядом поправок [18].

До речі, щодо початку практичної судово-експертної діяльності Харківського КНСЕ, то вона була розпочата не раніше, як на початку 1924 р., не дивлячись на те, що останній розпочав своє існування, як установа, яка може приступити до своїх функціональних обов'язків, - як стверджував в доповідній записці до відділу судоустрою НКЮ УСРР М.С. Бокаріус, - з 1 листопада 1923 р. [19].

Станом на 1 січня 1924 р. штат Харківського КНСЕ складався із шести осіб: завідуючого КНСЕ професора судової медицини М.С. Бокаріуса, завідуючого судово-фотографічною секцією - юриста С.С. Савченка, секретаря КНСЕ В.І. Кравцова, друкаря В.І. Аكوпова, лаборанта з мікроскопічних досліджень тіла людини - лікаря П.М. Вроблевського та лаборанта-хіміка П.К. Вирун.

Микола Сергійович Бокаріус народився у Одесі 19 березня 1869 р., одержав вищу освіту на медичному факультеті Харківського університету, який закінчив у 1895 р. 3 листопада 1923 р. і до останнього дня життя - 23 грудня 1931 р. працював на посаді директора Харківського ІНСЕ. Він був безпосереднім реорганізатором судово-експертної системи в Україні, клопотання якого перед НКЮ УСРР дали можливість існуванню в Україні трьох провідних на той час взагалі як в Україні, так і в цілому Радянському Союзі, судово-експертних установ: Київського, Одеського та Харківського ІНСЕ.

За період практичної роботи він опублікував понад 40 наукових праць і експериментальних досліджень у галузі судової експертизи і криміналістики, серед яких були такі, що мали і досі мають вагомий значення як для судових медиків, так і для криміналістів [20]¹, і якими користувалися і на яких виховувалися не один десяток тисяч судових медиків і юристів. У нього було багато практичних задумок, окремі із них здійснилися, наприклад, про створення Харківських Інституту судової медицини (ІСМ) та Інституту НСЕ. Перший Інститут було засновано у 1913 р., за активною ініціативою і у результаті його невтомних зусиль. Цей Інститут був не тільки гордістю рідного міста, але й гідним суперником кращих західно-європейських аналогічних Інститутів [21]. З ініціативи Миколи Сергійовича було засновано перше фахове періодичне видання в Україні "Архів кримінології і судової медицини", відповідальним редактором якого він був, але, на жаль, судилося цьому виданню виходити у світ тільки у 1926-1927 роках - хоча серед інших матеріалів у ньому було розміщено ряд статей, рефератів і інших робіт з судової експертизи і криміналістики. Але деякі задумки М.С. Бокаріуса так і залишилися не здійсненими, наприклад, із заснування для практичних працівників слідства України "Всеукраїнського заочного інституту

¹ См. также: Бокариус Н.С. Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании. - Харьков: Изд-во НКВД, 1925; Бокариус Н.С. Судебная медицина для медиков и юристов: Настольное руководство к усвоению научной техники в расследовании преступлений. - Харьков, 1930.

криміналістики" - установи при НКЮ України хоча би з півторарічним терміном навчання, відповідними програмами із спеціальних знань, так потрібних слідчим у розслідуванні, особливо, дуже складних злочинів [22]

У некролозі М.С. Бокаріуса, зокрема, відзначалося, що за своє життя він створив два основних витвори, і що у створення та упорядження їх він вклав усі свої знання, енергію та любов. Цими витворами були Харківський ІСМ і Харківський ІНСЕ. Ознайомившись під час своїх наукових закордонних подорожей з подібними установами на Заході, він прагнув піднести Інститути, якими керував, до рівня найкращих закордонних установ. І тепер цими двома науковими установами цілком справедливо може пишатися не тільки Україна, але й весь [колишній] Радянський Союз [23].

С.С. Савченко також працював в Харківському ІНСЕ до останніх днів свого життя - 8 жовтня 1930 р., коли він у 40-річному віці помер.

Така суть коротенького нарису щодо засновників перших судово-експертних установ, які діють майже вік у системі Міністерства юстиції України і які сьогодні є провідними судово-експертними установами нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Об учреждении кабинетов научно-судебной экспертизы в городах Москве, Киеве и Одессе: Закон, одобренный Государственным Советом и Государственной Думой 4(17) июля 1913 г // Собрание узаконений и распоряжений правительства. -1913. -Отдел первый. -№ 158. -Ст.1441.
- 2 Съезд при Министерстве Юстиции управляющих Кабинетами научно-судебной экспертизы при прокурорах Петроградской, Московской, Киевской и Одесской судебных палат: Журнал заседаний 1-9 июля 1915 г. /РГИА. -Фонд 1405. -Опись 532. -Дело 137. -Л 353-400.
- 3 Потапов С.М. Основания защиты документов // Журнал Министерства Юстиции. -СПб., 1916. -№ 6. -С.165-177.
- 4 Потапов С.М. Организация и первый период истории Киевского института научно-судебной экспертизы: Тез докл. на 3-й Всесоюз. конф. науч. сотр., преподавателей и лаборантов по криминалистике, проходившей с 29 января 1946 г. в Центральной криминалистической лаборатории НКЮ СССР при Московском государственном юридическом институте // Архив ОНИИСЭ. -Рукопись 4 м.п. листа.
- 5 Фаворский В. И. Применение озорама к негативному процессу // Вестник фотографии. -1909. -№ 3. -С.67-73.
- 6 Фаворский В. И. Обнаружение и прочтение невидимых надписей с помощью озоромного процесса // Вестник фотографии -1909 -№ 9. -С 201-210
- 7 Фаворский В. И. Задачи и методы исследующей фотографии // Вестник фотографии -1912. -С.238-253.
- 8 Фаворский В. И. Микрофотография // Вестник фотографии. -1913. -№ 1. -С 8-21.
- 9 Фаворский В. И. Методы прочтения стертых карандашных надписей //Архив кримнологии и судебной медицины. -1926. -Т.1. -Кн.1. -С.52-60
- 10 Фаворський В. І. Озором у позитивному процесі // Фото соцбудівництву. -Харків, 1934. -№ 3-4. -С.78-84.
- 11 Макаренко Н.П. Техника расследования преступлений: Практическое руководство для судебных работников. - Харьков, 1925 -156 с.
- 12 Бокариус Н.С. Рецензия на книгу Н.П. Макаренко «Техника расследования преступлений» // Архив кримнологии и судебной медицины. -Харьков, 1926. -Т.1. -Кн.1. -С 180-182
- 13 Макаренко М.П. Розслід справ про отруєння. - Київ: Радянське будівництво, 1934. -64 с
- 14 Комаха В. О. Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на Півдні України: Монографія. -Одеса: Юридична література, 2002. -512 с.
- 15 Ельчанинов Е.С. О проявлении и фиксировании пальцевых отпечатков на металлических поверхностях // Журнал Министерства юстиции. -СПб., 1915. -№ 6. -С.186-189.
- 16 Положение о кабинетах научно-судебной экспертизы. Постановление СНК УССР от 10 июля 1923 г. // Собрание узаконений и распоряжений рабочекрестьянского правительства Украины. -1923. -Отдел 1. -№ 26. -Ст. 384.
- 17 Бокариус М. Сергій Семенович Савченко (некролог) // Питання криміналістики та науково-судової експертизи. -1931. -№ 1-2. -С 46-47.
- 18 Выписка из протокола малого заседания СНК УССР № 66 от 3 июля 1923 г. /ЦДАВОУ -Фонд 8. -Опись 1. -Дело 1309. -Л. 96
- 19 Докладная записка заведующего Харьковским кабинетом научно-судебной экспертизы в отдел судостройства НКЮ УССР /ЦДАВОУ. -Фонд 8. -Опись 1 -Дело 1309. -Л. 425.
- 20 Бокариус Н.С. Наружный осмотр трупа на месте происшествия или обнаружения его: Практическое пособие для следователей, работников милиции и судебных медиков. -Харьков: Изд-во НКЮ УССР, 1929.
- 21 Вроблевский П.М. Николай Сергеевич Бокариус (К 30-ти летию врачебной, общественной и научно-педагогической деятельности) // Судебно-медицинская экспертиза. -М., 1926. -Кн 3. -С.5-7.
- 22 Бокариус М.С. Криміналістика й науково-судова експертиза // Питання криміналістики та науково-судової експертизи -1931 -№ 1-2. -С.3-8.
- 23 Заслуженный профессор Микола Сергійович Бокариус: Некролог // Революційне право. -1932. -№ 16-17. -С.705-706.

Надійшла до редколегії 25.06.2003

КОМАХА В.А. ОСНОВАТЕЛИ ПЕРВЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ МНОГОПРОФИЛЬНЫХ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В СИСТЕМЕ МИНИСТЕРСТВА ЮСТИЦИИ УКРАИНЫ (К 90-ЛЕТИЮ КИЕВСКОГО И ОДЕССКОГО НИИСЭ И 80-ЛЕТИЯ ХАРЬКОВСКОГО НИИСЭ)

На архивных материалах, законодательстве и материалах публикаций 10-х-30-х годов XX ст. анализируется научный и практический вклад основателей первых государственных судебно-экспертных учреждений, функционирующих в системе Министерства Юстиции Украины на протяжении более ста лет

***

KOMAHА V.A. FOUNDERS OF THE FIRST STATE VERSATILE JUDICIAL-EXPERT ESTABLISHMENTS IN SYSTEM OF THE MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE (TO A 90-ANNIVERSARY OF THE KIEV AND ODESSA SCIENTIFIC RESEARCH INSTITUTE OF JUDICIAL EXAMINATION AND A 80-ANNIVERSARY OF THE KHARKOV SCIENTIFIC RESEARCH INSTITUTE OF JUDICIAL EXAMINATION)

On archival materials, the legislation and materials of publications 10-x-30-x years of XX century the scientific and practical contribution of founders of the first state judicial-expert establishments functioning in system of the Ministry of Justice of Ukraine on an extent more of hundred years is analyzed.

Д.С. КОНСТАНТИНОВ

Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

УДК 343.214(477)

ПОНЯТТЯ ТЕРМІНУ “ВИМУШЕНЕ” В Ч.1 СТ.43 КК УКРАЇНИ

Розглянуто термін “вимушене”, який вживається законодавцем в ч.1 ст.43 КК України, та здійснено його логічний, систематичний та етимологічний аналіз; запропоновано тлумачення вказаного поняття.

Заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка виконувала спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації, не тягне кримінальної відповідальності лише за умови, що воно мало *вимушений* характер (ч.1 ст.43 КК). Цей термін в інших нормах КК не зустрічається, та його тлумачення законодавцем не надається. Ця обставина вимагає від теорії та практики вирішення проблеми з'ясування змісту поняття “вимушене” стосовно вказаної статті.

Відомо, що у випадках, коли законодавець не пояснює термін, який вживається в нормі, то цю функцію виконує автентичне, доктринальне або казуальне тлумачення. Конституційний Суд України, а також судова практика, до теперішнього часу свого відношення до терміна, який аналізується, не вказали. У літературі з цієї проблеми, як правило, або його визначення зовсім відсутнє, з чого випливає, що тут зміст поняття “вимушене” дорівнюється до загальноновизнаного його значення [1, с.216-218; 2, с.140-142; 3, с.85-87. 4, с.318-320; 5, с.182-184], або надається лише його визначення без відповідного обґрунтування [6, с.278-281; 7, с.252-254; 8, с.273]. Як вважається, ці позиції не дозволяють повною мірою з'ясувати зміст поняття, яке розглядається, що може викликати суттєві труднощі у

застосуванні ч.1 ст.43 КК на практиці.

Якщо додержуватися першої з них, то поняття “вимушене” походить від змісту слів “вимушити” або “вимушувати”, які означають домагатися чого-небудь у примусовому порядку, насильно [9, с.102; 10, с.304; 11, с.100]¹. Інакше кажучи, в ч.1 ст.43 КК мова йде про такі ситуації, коли особу, яка виконує спеціальне завдання, *примушують* вчинити діяння, що заподіє шкоду правоохоронюваним інтересам. Але це не зовсім так. Річ у тім, що тут особа вчинює діяння не під впливом зовнішнього тиску, а в зв'язку з необхідністю зберегти своє інкогніто, уникнути викриття для наступного попередження або розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, тобто в зв'язку із внутрішньою (особистою, суб'єктивною) необхідністю. З цього випливає неможливість ототожнення загальноновизнаного смислу даного поняття з його змістом у наведеній нормі.

Друга із згаданих позицій викликає труднощі в розумінні терміна “вимушене” вже тому, що її автори не роз-

¹ До речі, російською мовою вказані терміни перекладаються відповідно, як “вынужденное” та “принужденные”, та походять від російського слова “нужда”, яке означає зазнавати потребу, необхідність у комусь (чому) [11, с.360; 12, с. 559]